

Róka Jolán: Újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája (*Nyelvészet* tanulmányok 29.)

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 207 p.

A XX. század végi ember életében a tömegtájékoztató eszközök (a televízió, rádió, napisajtó) fontos szerepet játszanak. Napjainkban az újságszöveg a legelterjedtebb és legáltalánosabb szövegfajtvá vált. RÓKA JOLÁN ennek a szövegfajtnak szerkesztési és stílustipológiai vizsgálatát kísérli meg munkájában úgy, hogy közben kidolgozza az újságszöveg elemzésének módszertani alapelveit is.

A szerző különböző nyelvű, de azonos dátumú újságokat (hírlapokat) választott ki elemzésre: *Népszabadság, Pravda, The Times, Le Monde, International Herald Tribune*.

Az *Előszót* követően RÓKA JOLÁN a tömegtájékoztató tipológiai tanulmányozásának elméleti problémáit tekinti át: a szövegtipológia és a stílustipológia viszonya; a stílus a szemiotikai jelenségek tükrében; a tömegtájékoztató eszközök jellemzői.

A könyv két nagy fejezetre tagolódik: *I. Az újságszám stílusa; II. Az újságközlemény stílusa*.

Az első fejezet három alfejezetből áll: *1. Az újság tipográfiai stílusa, 2. Az újság-cím stílusjellemzői, 3. Az újságtördelés stílusa*.

Az első alfejezetben a szerző abból indul ki, hogy az újságokban a grafikai ábrázolás nemcsak tipográfiai megformálást jelent, hanem értelmi kiemelő szerepe és retorikai funkciója is van: eligazítja, befolyásolja is az olvasót, azaz propagandisztikus feladatot tölt be az újság ideológiai irányvonalának megfelelően. Az eligazító és befolyásoló szerepen túl az újsággrafikának természetesen esztétikai funkciója is van.

A tipográfiai stílus kérdéskörén belül RÓKA JOLÁN az *anyag sűrűségét, a betűváltásokat és betűindexeket*, valamint az *anyagok rovatoltságát* vizsgálja.

Az anyag sűrűségének vizsgálatára a következő mutatókat emeli ki: az újságoldal területe, az oldalak száma, az egy oldalra jutó cikkek száma, e mutatók kölcsönös viszonya az egy újságoldalra jutó anyagok *sűrűségi indexét* alkotja.

A kontrasztív vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy az anyag sűrűsége az újság esztétikai képeznek négy értelmi mutatóját adja: komoly és szórakoztató újságkép, az anyagok változatossága, az újságoldal informativitása, a közlemények fontossága (vö. 36, 5. táblázat).

Vitathatatlan, hogy a különböző betűváltozatoknak jelentéshordozó szerepük van az újságszöveg tartalma szempontjából. A betűváltozatok sokféleségét a szerző a tipográfiai stílus *betűindexével* határozza meg (45, 11. táblázat). Meg kell azonban jegyezni, hogy a tipográfiai kivitelezésben a könyvnyomtatás hagyományai is szerepet játszanak.

A rovatok az újságban a közlemények elrendezésére és rendszerezésére szolgálnak. A *rovatoltság* az újságszöveg rendezettségének mutatója. A rovatoltság mértékét a rovatokba tartozó anyagok számának és a rovaton kívüli anyagok számának viszonya határozza meg. A rovatoltság mértékére vonatkozó adatokat a 13. táblázat mutatja (47).

A vizsgálatok eredményei alapján a sűrűségi mutató tekintetében első helyen a Pravda áll, a betűváltozatosság leginkább a Pravdát és a Népszabadságot jellemzi, a legrovatoltabb újság pedig a Le Monde. Egyetérthetünk a szerző megállapításával: a

tipográfiai stílust nemcsak a szerkesztőségi szándék, hanem az olvasóközönség jellege is meghatározza.

A második alfejezet az újságcím stílusjellemzőit vizsgálja. Köztudomású, hogy a cím a hatáskeltés eszköze, az olvasó többnyire a cím tartalma alapján dönt egy közlemény elolvasása mellett. RÓKA JOLÁN a címeket a három alapvető lexikai-szintaktikai stíluscsoport szerint osztályozza: *epidektikus lexika, tanácskozó lexika, polemikus lexika*. Az újságcímek e három stíluscsoportjára sajátos szókinccs jellemző. A vizsgálatok azt jelzik, hogy az epidektikus értékelés leginkább a Pravdára, a polemikus stílusú cím a Le Monde-ra jellemző. Az öt elemzett napilap közül a címek stilisztikai irányultsága szerint a Népszabadság a legsemlegesebb újság (59, 16. táblázat).

A szerző vizsgálatai azt is mutatják, hogy a címek stílusa és a szerzőség típusának korrelációja fontos tipológiai ismérv, valamint azt is, ha a címek minél több stílusváltozata jut egy műfajra, annál nagyobb az újság műfaji stílusváltozatosságának a foka.

A harmadik alfejezetben RÓKA JOLÁN az újságtördelés stílusával foglalkozik. Kiinduló tétele az, hogy az újság abban különbözik minden más szövegfajtától, hogy az újságszámot alkotó közlemények között nincs formális-logikai kapcsolat, de tematikai képes kapcsolat van, amely sajátosan értelmi jellegű. A tematika változásainak elemzése képet adhat arról, hogy milyen az adott újság retorikai törekvése és beállítottsága.

A teljes újságszámot az egyes közleményekkel összekapcsoló stílusegységek közé sorolhatjuk a *kopula* és az *elmozdulás* fogalmát. (Ezeket a kategóriákat JU. V. ROZSGYESZTVENSZKIJ alkotta meg.) A kopula a szöveg retorikai feladatát fejezi ki, ez minden újságban sajátos kifejezőeszközökkel valósul meg. A szerző a következő kopulatípusokat különíti el: állandó, tárgyi, kísérő, szintaktikai. A kopulatípusok újságonkénti megoszlását a 19. táblázat mutatja (72).

Az elmozdulás stílus kategóriája a közlemények tartalmával függ össze. Ha egy számban ugyanazzal a témával több közlemény foglalkozik, akkor ezt a jelenséget szinkrón elmozdulásnak nevezzük, retorikai módszerként ez figyelemfelkeltést jelent. Ha a közlemény témája a következő számban ismétlődik meg, diakrón elmozdulásról beszélünk, ez már hatékonyabb figyelemfelkeltés. A kettő összekapcsolódása a kombinált elmozdulás, ilyenkor újságkampányról van szó. Az elvégzett stílusvizsgálatok azt tükrözik, hogy az elmozdulás retorikai módszere mindig jelen van.

A kötet II. fejezetének címe: *Az újságközlemény stílusa*. Ez a rész is három alfejezetre bomlik: 1. *Sajtóműfajok stílusjellemzői*, 2. *Az újságszövegek célzásrendszere*, 3. *Az újságírói frazeológia*.

Az első alfejezet azzal a megállapítással indul, hogy az újságok műfajállománya fontos szerepet játszik a sajtótermék stílusának kialakításában. Az elemzett újságokban előforduló műfajokat RÓKA JOLÁN fontossági sorrendjükkel jellemzi. A fontossági sorrendet az anyag *modalitási mutatójának* tekintjük. Ez a sorrend közvetetten megmutatja, hogy az adott közlemény semleges-e, vagy a szerkesztőség állásfoglalását tükrözi. A tipológiai elemzés adatai azt mutatják, hogy az alapvető sajtóműfajok nagy részét (cikk, hír, karcolat, nyílt levél, szépirodalmi betét, tárca) a különböző újságok egységesen írják alá.

A szerző vizsgálja még a műfaji korrelációkat a szerzőtípusok szempontjából is. Megállapítja, hogy minden elemzett napilap a személyes állító modalitásra törekszik, de a modalitás foka eltérő (93).

A vizsgált napilapok másik közös ismérve, hogy a közlemények egyesítésére és tagolására törekednek.

Ezt követően a vizsgált napilapokban előforduló műfajok legjellegzetesebb stílusismérveinek összefoglalása következik.

A második alfejezet az újságszövegek célzásrendszerével foglalkozik. Az újságszövegeket sajátos stilisztikai-retorikai fogások jellemzik, amelyeknek az a szerepe, hogy az olvasót valamilyen tevékenységre vagy állásfoglalásra hívják fel. RÓKA JOLÁN szavaival: „a közlemények jelentős része a felszólító mondat különös analógiája” (97).

A tömegtájékoztató stílusa gyakran él az elhallgatással, a stílusértékesnek ezt a módját *célzásnak* nevezzük. A célzások eszköztára igen bőséges, a célzásrendszer kialakításában az újság valamennyi stílusesszövege részt vesz. A célzás bonyolult módon alakul ki, ennek tanulmányozása speciális elemzési módszereket igényel. E kategória jellegét és elemzésének módszertani alapelveit csak körvonalazza a szerző.

A harmadik alfejezet címe: *Az újságírói frazeológia*, melyben RÓKA JOLÁN azt vizsgálja, hogy az újságok szókészlete és grammatikai szerkezetei milyen elvek szerint kapcsolódnak össze az irodalmi nyelv magjával. Itt is azonos elvek érvényesülnek minden vizsgált napilapban. Az elemzések alapján megállapítható, hogy a neologizmusok létrejötte és az irodalmi nyelv magja között határozott függőségi viszony van, s ez jelenti az újságfrazeológia lényegét. A speciális újságterminológia a tulajdonnevek végtelen sokaságával együtt alkotja a sajtófrazeológia jellegzetes vonását. A tipológiai tanulmányozás során megállapítható, hogy az újságfrazeologizmusok a tartalom vonatkozásában nemzetköziek, a kifejezés területén pedig nemzetiek.

A kötet zárszavában a szerző kijelenti, hogy munkáját az újságstílus tipológiai feldolgozásának olyan hipotetikus tervezeteként kell kezelni, amely még részletes kidolgozást és gyakorlati ellenőrzést igényel.

Ezután a szakkifejezések jegyzéke és a felhasznált irodalom felsorolása következik.

A *Függelékben* RÓKA JOLÁN JU. V. ROZSGYENSZTVENSZKIJ a tömegtájékoztató szövegek retorikájára és poétikájára vonatkozó koncepcióját, valamint G. O. VINOKUR és V. G. KOSZTOMAROV gondolatait ismerteti. Itt adja meg az újságfrazeológia szempontjából elemzett közlemények szövegét, végül a címekre és kopulátípusokra vonatkozó vizsgálatok adatait tartalmazó táblázatok következnek.

RÓKA JOLÁN munkája – leszámítva néhány, a „szocialista típusú” tömegtájékoztatóra vonatkozó, ideológiai elkötelezettséget tükröző megjegyzését – jelentős mértékben hozzájárult a magyarországi szövegnyelvészeti kutatásokhoz és a tömegtájékoztató stílus tipológiai vizsgálatának kidolgozásához.

Jenei Teréz